

เยือน “เสียมเรียบ” เลาะเลียบบพนมดงรัก

ฉลอง สุขทอง*

รถตู้สีขาวกลางเก่ากลางใหม่ 2 คันนำพานักวิชาการและผู้เข้าร่วมประชุมวิชาการการเสนอผลงานวิจัยครั้งที่ 4 ซึ่งบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์เป็นเจ้าภาพจัดขึ้น ในระหว่างวันที่ 20-22 กุมภาพันธ์ 2553 กว่า 20 ชีวิต มาท่องเที่ยวทัศนศึกษาประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่มีอารยธรรมยิ่งใหญ่มาตั้งแต่สมัยโบราณ กับโปรแกรมการศึกษาดูงานนอกสถานที่โดยมีเป้าหมายอยู่ที่เมืองเสียมเรียบ (เสียมราฐ) ประเทศกัมพูชา เมืองมรดกโลกศูนย์กลางของอาณาจักรขอมโบราณ ด้วยการเดินทางโดยรถยนต์มาข้ามด่านชายแดนที่ช่องสะง่า อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ พิธีการผ่านแดนทั้งสองฝั่งเป็นไปด้วยความเรียบง่าย เพราะมีไกด์ท้องถิ่นของบริษัทสะเร็นทัวร์ซึ่งเป็นชาวกัมพูชา นาม “สุขสันต์” มาประสานงานด้านเอกสารไว้ล่วงหน้า และมารอรับตรงด่านชายแดนช่องจวม (Phau Choam) ในดินแดนกัมพูชา จังหวัดอุดรธานี (อุดรเมียนเซย)

ระยะทางประมาณ 5-6 กิโลเมตร ก่อนถึงด่านรอยต่อเขตแดนไทย-กัมพูชา รถต้องออกแรงปีนไต่ทางลาดชันและลัดเลาะไปตามแนวป่าดิบที่มีต้นไม้ใหญ่แทรกอยู่หนาตา โขดหินริมทางที่ขรุขระมีเหมาๆ ถูกดัดแปลงเป็นป้อมบังเกอร์ชั่วคราวและฐานของทหารพรานที่ออกลาดตระเวนสำรวจพื้นที่ตามตะเข็บชายแดน แม้ว่าสงครามอินโดจีนจะสงบมานานปีแล้วแต่ด่านตรวจตราบนถนนเส้นนี้และกองกำลังทหารในแนวชายแดนด้านนี้ยังคงคึกคักหนาตาเสมอ แต่คนในพื้นที่ทั้งไทยและกัมพูชาต่างเข้าใจดีว่านั่นเป็นเพราะความสัมพันธ์ระหว่างไทยกัมพูชาที่เหมือนลิ้นกับฟันกระทบกระทั่งกันได้เสมอ รอเพียงฝุ่นควันจางหายต่างฝ่ายต่างก็ไปมาหาสู่กันได้เป็นปกติ

“อรุณสวัสดิ์” (คำทักทายเช้าหรืออรุณสวัสดิ์ในภาษาเขมรหรือกัมพูชา) สุขสันต์กล่าวทักทายสมาชิกคณะทัวร์ผู้ร่วมเดินทางเมื่อแรกปรากฏกายบนรถบัสขนาด 30 ที่นั่ง พาหนะที่มาจับช่วงต่อเพื่อนำพาพวกเรามุ่งหน้าลงได้จากดินแดนเขมรเลข (เขมรสูง) ไปยังเขมรรวม (เขมรต่ำ) ด้วยระยะทางประมาณ 135 กิโลเมตร จากชายแดนช่องสะง่าหรือช่องจวมจนถึงเมืองเสียมเรียบ (เขมรสูง หมายถึงชาวไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ส่วนเขมรต่ำหมายถึงชาวเขมรในประเทศกัมพูชา) “ท่านทั้งหลาย ก่อนอื่นผมขอชื่นชมทุกท่านในความหาญกล้าที่มาเยือนกัมพูชาในยามหน้าสิ่วหน้าขวานเช่นนี้ (การเผชิญหน้าและเกิดเหตุปะทะกันระหว่างทหารไทยและทหารกัมพูชาบริเวณชายแดนด้านเขาพระวิหารเพิ่งผ่านไปไม่นาน) ดี hơnแล้วที่ไม่มีคณะทัวร์จากไทยมาให้ผมได้ต้อนรับ ขอเรียน

* ผู้อำนวยการ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ chalongsuktong@hotmail.com

ว่าคณะของท่านเป็นคณะแรก ต้องขอแสดงความขอบคุณและยินดีอีกครั้งในฐานะผู้บุกเบิกผจญภัย ขอให้โชคดีและปลอดภัยทั้งไปและกลับนะครับ”

โกด์สุซสันต์เปิดฉากทักทายสร้างความเป็นกันเองกับลูกค้าได้อย่างมีอาชีวะ

แนวพรมแดนไทย-กัมพูชาด้านอีสานใต้ นับตั้งแต่แนวเทือกเขาตงพญาเย็นจังหวัดนครราชสีมา ไปจรดจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเชื่อมต่อไปถึงภูเกล้าหรือดิงคบรรพตของแขวงจำปาสัก สปป.ลาว มีแนวเทือกเขาพนมดงรักเป็นเส้นแบ่งเขตแดน ชาวเขมรเรียกเทือกเขาภูนี้ว่า “พนมดองแหวก” ในวรรณกรรมพื้นบ้านของเขมรเรียกว่า “พนมแวง” ชนพื้นเมืองเขมรในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์และศรีสะเกษ ซึ่งมีอยู่มากมาย จึงถูกเรียกว่าเขมรเลอ (เขมรสูง) ส่วนชาวเขมรในประเทศกัมพูชาถูกเรียกว่า เขมรกรอม (เขมรต่ำ) โดยเรียกขานตามลักษณะภูมิประเทศที่อยู่อาศัย เนื่องด้วยสภาพพื้นที่ที่หลังแนวเทือกเขาพนมดงรักในฝั่งไทยเป็นที่ราบสูง ส่วนในฝั่งกัมพูชามีสภาพเป็นที่ราบต่ำเรื่อยไปจนจรดโตนเลสาบหรือทะเลสาบอันกว้างใหญ่ใจกลางประเทศกัมพูชา

ในบันทึกของพงศาวดารลาวกล่าวเอาไว้ว่าเทือกเขาพนมดองแหวกได้แบ่งแยกประเทศเขมรออกเป็นสองส่วนคือ เจนละบก (Land Chenla) และเจนละน้ำ (Water Chenla) ภูเขาภูนี้มีความสำคัญทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ด้านการค้า การศาสนา และวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพราะเป็นที่ตั้งของปราสาทศาสนสถานของทั้งฮินดูและพุทธศาสนานับร้อยแห่ง เป็นแกนกลางแห่งวัฒนธรรมแบบดองแหวกที่มีอัตลักษณ์ของตนเอง เป็นเส้นทางช้างหรือแหล่งชื้อะมณฑลของช้างป่าและการคล้องช้างป่า เป็นเส้นทางปลาฮ็อก (ปลาร้า) ระหว่างเขมรเลอและเขมรกรอม และเป็นเส้นทางเดินทัพในยุคต่อๆ มา

เอเจียน แอมมอนิเย นักสำรวจชาวฝรั่งเศสได้จดบันทึกเกี่ยวกับภูเขาภูนี้ไว้ในบันทึกการเดินทางในลาว เมื่อปี ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) ว่าเป็นภูเขาที่ทอดตัวยาวจากตะวันตกไปตะวันออก ชาวสยามเรียกว่า เขาใหญ่ ชาวเขมรเรียกพนมดองแหวก (Phnom Dongreak) หรือ ภูเขาไม้คาน (พนม หมายถึงภูเขา ดองแหวก คือ ไม้คาน) ที่เรียกเช่นนี้เพราะรูปพรรณสัณฐานของภูเขาบริเวณด้านปลายของทั้งสองข้างเป็นที่สูงแต่ตรงกลางต่ำจนแทบไม่มีรูปร่างของเทือกเขาหลงเหลือให้เห็น เช่น บริเวณทิศใต้ของสุรินทร์ สังขะ และคูขัน (ซูขันท์) มีช่องทางผ่านเพื่อสัญจรไปมาหาสู่กันได้หลายสิบช่องทางนับเนื่องมาแต่อดีต เช่น โพลสมัคร (Phau Smach) คนไทยเรียกว่าช่องเสม็ดปัจจุบันคือช่องจอม ในเขตอำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ โพลจาม (Phau Cham) ก็คือช่องสะง่าแต่ทางกัมพูชาเรียกว่า ช่องจอม ช่องทางที่เราเดินทางข้ามผ่านมา ในบรรดาช่องทางผ่านแดนทั้งหลายระหว่างไทยกับกัมพูชาในปัจจุบันช่องสะง่าได้ถูกระบุไว้ใน MOU. ของทั้งสองฝ่ายว่าห้ามไม่ให้มีการก่อสร้างคานินให้เป็นช่องทางของการค้าขายและการท่องเที่ยวเท่านั้น

ในแง่นี้เวศวิทยาเทือกเขาพนมดงรักได้สร้างความอุดมสมบูรณ์และความชุ่มชื้นให้กับทั้งสองประเทศ ในฝั่งไทยเทือกเขาพนมดงรักเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำมูล ห้วยลำราญและลำน้ำสาขาอีกหลาย

สายในดินแดนอีสานตอนใต้ เช่นเดียวกับในฝั่งกัมพูชาเพื่อที่เขาตรงรักเป็นแนวกันลมฝนที่พัดมาจากทะเลจีนใต้ให้ตกลงในดินแดนกัมพูชาจึงเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสติงแตรง (Sting Sreng) สติงแดน (Sting Sen) รวมทั้งแม่น้ำเสียมเรียบและแควน้อยใหญ่ที่อยู่เหนือทะเลสาบกัมพูชา

ผ่านชายแดนเข้ามาในดินแดนของกัมพูชาราว 25 กิโลเมตร เรามาถึงเมืองอลองเวง (Along Veng) ย้อนหลังไปในปลายยุคเขมรแดงเมืองนี้เคยเป็นฐานที่มั่นสำคัญของนายพลตาม็อก (นายพลตาเดียว) ก่อนจะถูกกองทัพเวียดนามโค่นล้มในปี พ.ศ. 2522 ครั้งนั้นเวียดนามยกกองกำลังมา 14 กองพลเพื่อขับไล่ระบอบเขมรแดงออกไป นับระยะเวลาที่เขมรแดงปกครองกัมพูชาได้ 3 ปี 8 เดือน 23 วัน มีคำเปรียบเปรยว่าชาวกัมพูชาเวลานั้นเหมือนกับตกอยู่ในความมืดที่ไม่มีกำแพง หนีไปไหนก็ไม่ได้ ประชากรโดนสังหารไปประมาณ 3,000,000 คน คงเหลืออยู่ 4,000,000 คน เวลาผ่านไป 31 ปี ปัจจุบันกัมพูชามีประชากร 14,071,000 คน สุขสันต์เส้าว่าปัจจุบันหลุมฝังศพของนายพลตาม็อกในเมืองนี้ได้กลายเป็นอนุสรณ์สถานสงครามของเขมรแดงเป็นรอยจารึกของบาดแผลในอดีตและจากจุดนี้ไปเราจะใช้เวลาเดินทางสองชั่วโมงกว่าๆ จึงจะถึงเมืองเสียมเรียบ

เมืองอลองเวง (ชาวกัมพูชาออกเสียงว่า อัล-ลวง-เวง) ปัจจุบันมีสถานะเป็นอำเภอ ขึ้นกับจังหวัดอุดรธานี หลังจากมีเส้นทางเชื่อมต่อถึงชายแดนไทยและมีการเปิดด่านถาวรเศรษฐกิจของเมืองได้พัฒนาอย่างรวดเร็ว มีคนจากถิ่นอื่นเข้ามาอยู่อาศัยประกอบอาชีพซื้อสินค้าจากฝั่งไทยไปขายต่อยังจังหวัดอื่นๆ ของกัมพูชา ซึ่งเราเพิ่งเห็นความคึกคักกุ่มวายของการค้าชายแดนบริเวณตลาดหน้าด่านที่ผ่านมา ซึ่งตลาดชายแดนเปิดทำการเพียงแค่สัปดาห์ละสองวัน คือ วันพฤหัสบดีกับวันอาทิตย์ เมืองอลองเวงที่เห็นในวันนี้จึงกลายมาเป็นเมืองหน้าด่านด้านการค้าที่กำลังโตวันโตคืนด้วยดีกรรมาร้านค้าและบ้านหลังใหญ่ๆ มีเกสต์เฮาส์ มีคาราโอเกะ มีถนนลาดยางอย่างดีเชื่อมต่อไปยังจังหวัดพระวิหาร (Preah Vi Heah)

ออกจากเมืองอลองเวงมาได้ไม่นานนักเราผ่านเข้าสู่เขตป่าที่ชื่อ ป่าเปรสะสะ (Prey Sa Ak) (คำว่า เปร ก็คือ ไพร ส่วนคำว่า สะสะ แปลว่า น้ำกลว หมายถึงเป็นป่าที่น้ำกลว) โดยทราบจากป้ายบอกทาง ผมรู้สึกคล้ายกับเป็นชื่อที่คุ้นเคยเมื่อลองนึกย้อนทบทวนก็จำได้ว่าครั้งหนึ่งหมอช้างชาวกูยแห่งบ้านตากกลางจังหวัดสุรินทร์เล่าให้ฟังว่าบรรพบุรุษเคยมาจับช้างกันที่ป่าแห่งนี้ ผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ที่รำลือกันว่าแสงอาทิตย์ไม่สามารถสาดส่องถึงเคยเป็นชีวะมณฑลที่กว้างใหญ่ของช้างเพราะผืนป่ามีขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ทางตอนเหนือของกัมพูชายาวต่อเนื่องกับป่าดงกะลอบบริเวณรอยต่อกับอาณาเขตของลาวในภาคใต้ไปจนจรดชายแดนเวียดนาม อาจเป็นเรื่องแปลกที่พบว่าใน 4 ประเทศ ทั้งไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ต่างก็มีหมู่บ้านเลี้ยงช้างตั้งอยู่รายรอบ ได้แก่ บ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์ของไทย บ้านเกียดไฉงในแขวงจำปาสักของลาว ชาวโพนงในกัมพูชา และบ้านนวนโดนในเวียดนามภาคกลาง ถนนหนทางที่ตัดผ่านผืนป่าทำให้เราเห็นภาพอันน่าอนาถใจในพลังการทำลายล้างธรรมชาติของมนุษย์ กิตติศัพท์ที่เคยได้ยินได้ฟังมาไม่มีหลงเหลือ ยิ่งได้ฟังสุขสันต์เส้าตำบับให้ฟังอีกว่า ในสมัยเขมรแดงปกครองกัมพูชาผืนป่าแห่งนี้เคยเป็นเป้าหมายในการขับไล่คนเมืองให้มาเผชิญกับความลำบากในการใช้

ชีวิตจากโรคภัยและไข้ป่า แต่วันนี้สภาพป่าที่เห็นมีเพียงหมอกไม้คล้ายกับสวนหย่อมฉาบหน้าอยู่สองข้างทางเพียงให้รู้ว่าเคยมีป่า มีกระท่อมบ้านเรือนสร้างไว้ชั่วคราวเพื่อหาของป่าที่ยังพอมีหลงเหลือ สุขสันต์บรรยายภาพว่าหากรถแล่นผ่านป่าในตอนกลางคืนเราจะมีความรู้สึกคล้ายกับเดินทางผ่านภูเขาไฟ เพราะจะมีเปลวไฟและหมอกควันจากการเผาป่าอยู่เป็นระยะๆ ตลอดเส้นทาง การเผาป่านิยมทำกันในตอนกลางคืนเพื่อหลบเลี่ยงเจ้าหน้าที่ บางครั้งเจ้าหน้าที่หรือครอบครัวทหารผู้ดูแลป่าก็เป็นผู้เผาเสียเองเพื่อจะได้ตัดโค่นต้นไม้ใหญ่มาแปรรูปขาย หางของป่าหรือล่าสัตว์ สายวันนั้นเราพบเห็นคาราวานจักรยานชนลำเลียงไม้กระดานซึ่งแปรรูปแล้วออกมาจากป่าที่ละแผ่นทยอยตามกันเป็นทิวแถวไร้ซึ่งด่านหรือการขัดขวางใดๆ

ในใจลึกๆ ผมอยากทราบความรู้สึกของหมอช้างแห่งบ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์ว่าท่านเหล่านั้นจะรู้สึกหรือนึกคิดเช่นไรหากมีโอกาสได้ย้อนรอยมาตามเส้นทางกรจับช้างที่ป่าเปรสะสะอีกครั้งหนึ่ง

การบรรยายในรถยังเป็นไปอย่างต่อเนื่องจับเนื้อความได้บ้างไม่ได้บ้างด้วยภาพชีวิตสองข้างทางมาหันเหความสนใจไป ในด้านการลงทุนจากต่างประเทศทราบว่าปัจจุบันประเทศเกาหลีได้มาแรงที่มากที่สุด ตามมาด้วยจีน มาเลเซีย สิงคโปร์ ส่วนญี่ปุ่นมาลงทุนมากอยู่แล้วในกิจการหลายประเภท การลงทุนก็มพูชาทำได้ง่ายไม่ยุ่งยากเพียงโอนเงินเข้าไปในธนาคารของกัมพูชาแล้วออกเป็น Statement จากนั้นจึงไปติดต่อเจรจากับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบว่าอยากทำธุรกิจอะไรเป็นการเจรจากันแบบเปิดเผยไม่มีนอกในหรือได้โต๊ะเพราะทุกสิ่งทุกอย่างอย่างถูกจับมาวางไว้บนโต๊ะเจรจาทั้งหมด ปัจจุบันกัมพูชากำลังเร่งสร้างความพร้อมพื้นฐานในทุกด้านเพื่อรองรับการลงทุนจากต่างประเทศ เช่น การสร้างถนนที่เป็นเส้นการค้า การท่องเที่ยวที่สำคัญจากปอยเปตมายังเสียมเรียบโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก ADB (Asian Development Bank) รวมทั้งเส้นทางที่เชื่อมไปสู่เวียตนามและลาว

ด้านการท่องเที่ยว เมืองเสียมเรียบถือเป็นศูนย์กลางในด้านท่องเที่ยวของกัมพูชา (กรุงพนมเปญ เป็นเมืองที่มีความสำคัญในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ) แต่ละปีมีนักท่องเที่ยวมาเยือนเสียมเรียบประมาณ 2,000,000 คน เส้นทางของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาเยือนเสียมเรียบส่วนใหญ่บินผ่านมาจากประเทศไทย ในแต่ละวันมีเที่ยวบินจากกรุงเทพฯมายังเสียมเรียบวันละประมาณสิบกว่าเที่ยวบิน

ถัดจากเทือกเขาพนมกุเลน (Kou Len) ซึ่งเป็นภูเขาที่เชื่อมต่อมาจากเทือกเขาพนมดงรักและเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเสียมเรียบ เราเริ่มผ่านเข้าสู่เขตชุมชนและเขตเมืองตามลำดับทำให้ได้เห็นภาพวิถีชีวิตของชาวกัมพูชาและยิ่งแจ่มชัดมากยิ่งขึ้นเมื่อมีข้อซักถามถึงสิ่งที่ได้พบเห็น เช่น งานแต่งงานที่ผ่านมามีไกด์เล่าให้ฟังว่า ในกัมพูชาประเพณีการแต่งงานจะจัดอย่างยิ่งใหญ่มีลำดับขั้นพิธีการมากมาย บ่าวสาวจะต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวประมาณ 12 ชุด ค่าสินสอดขึ้นอยู่กับฐานะของคู่บ่าวสาว เจ้าบ่าวจ่ายเพียงค่าสินสอดครั้งเดียวค่าใช้จ่ายทุกอย่างในพิธีแต่งงานจะอยู่ในเงินก้อนนั้นทั้งหมด เช่น ค่าจัดเลี้ยง ค่าชุดเครื่องแต่งงานรวมทั้งเพื่อนเจ้าบ่าว เพื่อนเจ้าสาวฝ่ายละ 3 คน มีผลไม้มงคล 36 อย่างในงานแต่ง โดยฝ่ายเจ้าสาวเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งหมด หลังแต่งงานเจ้าบ่าวจะมาอยู่ที่บ้านเจ้าสาว

การทำนาในสองข้างมีให้เห็นเพียงประปราย พื้นที่การทำนาของชาวกัมพูชาส่วนมากอยู่ในจังหวัดพระตะบองเพราะมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ ผลผลิตข้าวจากพระตะบองสามารถเลี้ยงประชากรกัมพูชาทั้งประเทศได้ แต่หากถามว่าภาคไหนของกัมพูชามีการทำนามากที่สุด คำตอบก็คือภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่ติดกับชายแดนประเทศเวียดนาม

ดงต้นตาลขึ้นอยู่อย่างหนาตาและเรียงตัวอย่างไว้ระเบียบก่อนถึงตัวเมืองเสียมเรียบสื่อให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของต้นไม้ประจำชาติของกัมพูชาได้เป็นอย่างดี ต้นตาลผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตคนเขมรตั้งแต่เกิดจนตาย รากของต้นตาลเป็นสมุนไพรแก้ปวดฟัน ลำต้นคนเขมรเอามาปลูกบ้าน ทำสะพาน ทำเป็นเรือหรือเฟอร์นิเจอร์ และข้าวของเครื่องใช้ เมื่อคลอดลูกสามีก็เอาต้นตาลมาทำเป็นเตียงให้ภรรยาคลอดลูก ลูกตาลอ่อนเอามาแกง ทำขนมตาล กุ้ง ไข่ตาลเอามาปรุงหลังคาเป็นฝ้ายบ้าน ก้านตาลเอามาทำไม้กวาดหรือใช้เป็นอาวุธฆ่าคนในช่วงเขมรแดงเรื่องอำนาจ สองข้างทางบริเวณใกล้ๆ ปราสาทบันทายศรีจะมีร้านผลิตผลที่ทำจากต้นตาลของชาวบ้านมาวางขายอยู่ดาษดื่น เช่น น้ำตาลสด น้ำตาลปึก น้ำตาลแฉ่น โดยมาตั้งกระทะเคี้ยวขายกันสดๆ สองข้างทาง งานจักสานจากใบตาลหรือลำต้นก็มีที่เป็นหมวก เป็นภาชนะใส่ของ ตะกร้า เสื่อ ฯลฯ

ความรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับหน่วยงานและระบบการจัดการซึ่งรับผิดชอบดูแลด้านการท่องเที่ยวของเมืองเสียมเรียบคือหน่วยงานที่ชื่อว่า Apsara Authority เป็นหน่วยงานที่ทางการกัมพูชาร่วมกับองค์การยูเนสโกจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดระบบดูแลโบราณสถานต่างๆ ในเมืองเสียมเรียบ โดยการบริหารจัดการจะแบ่งพื้นที่ออกเป็นโซน ได้แก่ 1) โซนที่เป็นโบราณสถาน 2) โซนที่ติดกับโบราณสถาน 3) โซนที่เป็นหมู่บ้านโบราณ 4) โซนที่เป็นตึกโบราณในเมืองเสียมเรียบซึ่งสร้างขึ้นในสมัยฝรั่งเศสปกครอง และ 5) โซนตัวเมืองเสียมเรียบ โดยมีข้อกำหนดที่สำคัญ เช่นว่าพื้นที่ในโซนที่ 1 และ 2 ห้ามทำการปลูกสร้างสิ่งใดๆ ลงไปยกเว้นสิ่งที่มีอยู่ก่อนแล้ว โซนที่ 3 และ 4 สามารถปลูกสร้างได้แต่ต้องขออนุญาตและแบบแปลนสิ่งปลูกสร้างจะต้องได้รับการเห็นชอบจากหน่วยงาน Apsara Authority ในส่วนการกำหนดอัตราค่าเข้าชมโบราณสถานทุกแห่งในเมืองเสียมเรียบของนักท่องเที่ยวต่างชาติ หน่วยงาน Apsara Authority ได้กำหนดไว้เป็น Package ดังนี้ ค่าเข้าชมรายบุคคล แบบเที่ยว 1 วันจ่าย 20 ดอลลาร์ / คน อัตราต่อมาคือเที่ยว 3 วัน จ่าย 40 ดอลลาร์ / คน และอัตราสุดท้ายเที่ยวได้ 1 สัปดาห์จ่าย 60 ดอลลาร์ / คน เป็นต้น

บรรยากาศยามบ่ายของเมืองเสียมเรียบอากาศร้อนอบอ้าวจนแทบผิว พวกเราพากันล่องเรือลະ ลีวอยู่ในโตนเลสาบเพื่อมารับกลิ่นไอความชุ่มชื้นของทะเลสาบน้ำจืดที่ได้ชื่อว่ากว้างใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (โตนเล ภาษากัมพูชาแปลว่า แม่น้ำ ส่วน สาบ หมายถึง จืด) ส่วนคำว่าทะเลในภาษาไทยคนกัมพูชาเรียกว่า สมุท หรือมหาสมุทร พื้นที่ของทะเลสาบกัมพูชามีความยาว 150 กิโลเมตร มีความกว้างเฉลี่ยอยู่ที่ 30 กิโลเมตร ส่วนที่กว้างที่สุดคือ 70 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ของโตนเลสาบประกอบไปด้วยทุ่งโคลน บึงเล็ก และบึงใหญ่ มีพันธุ์ปลาทั้งหมดประมาณ 145 ชนิด โตนเลสาบจึงเป็น

แหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของชาวกัมพูชา นอกจากนี้โตนเลสาบยังเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญสามารถเชื่อมหัวเมืองใหญ่ๆ ของกัมพูชาเข้าด้วยกันโดยทางเรือ ได้แก่ กรุงพนมเปญ เสียมเรียบ พระตะบอง เป็นต้น

ระดับน้ำในโตนเลสาบมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเพราะเกี่ยวข้องกับอย่างมากราวกับ ฟังพาค้ายกันกับแม่น้ำโขงหรือ โตนเลเมง ในภาษากัมพูชา สายเลือดเส้นใหญ่ของผู้คนในดินแดนอุษาคเนย์ ความยาวของแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านดินแดนกัมพูชามีความยาวตลอดสายประมาณ 500 กิโลเมตร ได้ไหลมาบรรจบกับโตนเลสาบ ณ กรุงพนมเปญ โดยโตนเลสาบจะรับน้ำจากแม่น้ำโขงในฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลากมากักเก็บ

สภาพบ้านเรือนลอยน้ำในโตนเลสาบ

ไว้เพราะแม่น้ำโขงอยู่ในระดับสูงกว่าพื้นที่ของโตนเลสาบ ครั้นถึงหน้าแล้งระดับน้ำในแม่น้ำโขงจะเหือดหายไปน้ำในโตนเลสาบก็จะไหลถ่ายเทกลับคืนไปยังแม่น้ำโขงก่อนไหลไปออกทะเลจีนใต้ที่ประเทศเวียดนาม และยังมีแม่น้ำอีกสายหนึ่งคือ โตนเลบาสัก (น่าจะเรียกแม่น้ำป่าสักในภาษาไทย) ไหลออกจากโตนเลสาบคู่ขนานไปกับแม่น้ำโขงลงสู่ทะเลในประเทศเวียดนามด้วยเช่นกัน

ในโตนเลสาบมีผู้คนมากมายมาอาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการจับปลาสร้างเป็นบ้านเรือนลอยน้ำขึ้นมาอาศัยอยู่กันเป็นครอบครัว 4-5 คน พ่อ แม่ ลูก ยามน้ำขึ้นก็มาอยู่แถบเชิงเขาในยามน้ำลงหรือหน้าแล้งก็มาอยู่กลางทะเลเพื่อหาปลาขายไปมาตามระดับน้ำ ประชากรที่อาศัยอยู่ในโตนเลสาบส่วน

เด็กกะละมังขายของ ไซว์งูพันรอบคอ

ใหญ่เป็นชาวเวียดนามที่อพยพหลบหนีเข้าเมืองมาโดยผิดกฎหมายมีจำนวนมากกว่าประชากรกัมพูชาเจ้าของประเทศถึงสองเท่า นอกเหนือจากทำอาชีพประมงแล้วการค้าขายกับนักท่องเที่ยวก็เป็นรายได้สำคัญอีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะเด็กๆ ซึ่งเชี่ยวชาญในการจับเรือโดยจับหรือพายเรือมาเทียบที่เรือนักท่องเที่ยวแล้วกระโดดขึ้นมาขายน้ำ เบียร์ ผลไม้ และอื่นๆ ต่าบลงจกระเนี่ยถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวน้ำในโตนเลสาบ เราพบเห็นเด็กกะละมังอันโด่งดังพายเรือกะละมังมาแวะเวียนขายของให้นักท่องเที่ยวพร้อมกับแสดงโชว์ต่างๆ ตามความสามารถ เช่น ไซว์งูมาพันรอบคอ การแสดงท่าการกระโดดน้ำแบบผาดโผนและการพายเรือไล่คลื่นไปมาน่าหวาดเสียว

นับวันชุมชนชนวน้ำที่นี้มีแต่จะเติบโตใหญ่ สถานที่สาธารณสมบัติหลายอย่างถูกสร้างขึ้นเพื่อให้การบริการ เช่น โรงเรียนในน้ำ สนามกีฬา สถานีอนามัย สถานีตำรวจ ฯลฯ

ในหน้าแล้งพื้นน้ำในโดนเลสาบจะหดตัวเหลือประมาณ 3,500 ตารางกิโลเมตร พื้นที่บริเวณชายขอบถูกแปรสภาพเป็นนาข้าว การเดินทางลงไปในทะเลสาบต้องอาศัยร่องน้ำและคลองที่ขุดเอาไว้โดยบริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทาน ครั้นถึงหน้าฝนโดนเลสาบสามารถรองรับน้ำเพิ่มขึ้นอีกถึง 4 เท่าตัว ครอบคลุมพื้นที่กว่า 12,000 ตารางกิโลเมตร ใกล้กับท่าเทียบเรือเพื่อลงไปชมทะเลสาบในหน้าแล้งมีภูเขาลูกหนึ่งอยู่กลางโดนเลสาบชื่อว่า พนมกรอม (กรอม แปลว่า ล่าง ความหมายคือภูเขาล่าง) บนยอดเขามีปราสาทที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้ายโสมรันทน์ที่ 1 สร้างในสมัยเดียวกันกับปราสาทพนมบาเค็ง ปราสาทหลังนี้สร้างขึ้นเพื่อบูชาเทพสามพระองค์ที่เรียกว่า ตริมูรติ คือ พระศิวะ พระนารายณ์และพระพรหม

ในแต่ละวันมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากใช้บริการท่าเรือเพื่อลงไปชมทะเลสาบหรือเพื่อเดินทางต่อไปยังจังหวัดอื่นๆ เช่น พนมเปญ พระตะบอง ที่อยู่อีกฟากฝั่งหนึ่งของทะเลสาบทำให้น้ำในลำคลองขนาดใหญ่ที่ขุดไว้เพื่อใช้สัญจรขนส่งคน สัตว์ที่ตัดคู่ขนานไปกับลำคลองมีรถบรรทุกจอดอยู่เรียงรายเพื่อมารับปลาจากชาวประมงไปขายต่อ การจับปลาในโดนเลสาบจะมีฤดูห้ามจับในช่วงที่ปลาวางไข่ ระหว่างวันที่ 1 มิถุนายน -1 พฤศจิกายน ของทุกปีแต่เป็นการห้ามเฉพาะการจับปลาในรูปแบบอุตสาหกรรมเท่านั้น การจับในรูปแบบครัวเรือนยังคงทำได้ตามปกติ ตลาดปลาที่จับได้จากโดนเลสาบได้จะถูกไปส่งขายทั่วประเทศรวมทั้งตลาดต่างประเทศ เช่น ตลาดโรงเกลือของไทย ในรูปแบบปลาสด ปลากระป๋อง ปลาแห้ง ปลาป่นนิยมส่งไปสิงคโปร์ เป็นต้น ส่วนการทำปลาร้าของชาวกัมพูชา เมืองที่ขึ้นชื่อในเรื่องการทำปลาร้าคือจังหวัดกำปงชะนัง เนื่องจากจังหวัดนี้มีสภาพเป็นพื้นที่เป็นที่ราบริมโดนเลสาบ ในอดีตผู้คนจากจังหวัดอื่นๆ จะเดินทางไปยังจังหวัดกำปงชะนังโดยทางเกวียนไปกันเป็นครอบครัวไปอยู่กันเป็นเดือนๆ เพื่อจับปลากระดีหรือปลาอื่นๆ ทำเป็นปลาร้าไว้กินเอง เฉลี่ยครอบครัวหนึ่งจะทำปลาร้าเก็บได้ประมาณ 30-40 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับขนาดของครอบครัว ปลาร้าถือว่าเป็นอาหารหลักของคนกัมพูชาทั้ง 24 จังหวัด ทุกเมนูอาหารต้องมีปลาร้าผสมเข้าไปด้วย เช่น แกงส้ม แกงคั่ว แกงเขียวหวาน กำปงชะนังยังมีชื่อเสียงอีกด้านในเรื่องเครื่องปั้นดินเผาประเภท ถ้วย โถ โอ ซาม หม้อ ไห ที่สามารถนำมาใส่ปลาร้าเก็บไว้กินรวมทั้งภาชนะอื่นๆ

สามารถกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของชาวกัมพูชาผูกพันอยู่กับโดนเลสาบและสายน้ำ บริเวณที่แม่น้ำทั้งสี่สายบรรจบกันที่หน้าศาลาจัตุรมุข ในกรุงพนมเปญ กล่าวคือแม่น้ำโขง 2 สาย (ไหลเข้า-ไหลออก) โดนเลสาบ และแม่น้ำบาสัก ชาวกัมพูชาจะจัดประเพณีแข่งเรือขึ้นเป็นประจำทุกปีซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งปรากฏหลักฐานชัดเจนจากภาพจำหลักในผนังของปราสาทบายนที่เล่าเรื่องราวการแข่งขันเรือและลอยกระทงเพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของพระแม่คงคาและรำลึกถึงทหารกล้าที่เสียชีวิตในการทำสงครามกับจามในสมัยนั้นด้วย ปัจจุบันการสืบทอดประเพณีดังกล่าวทำกันปีละสองครั้ง ครั้งที่หนึ่งจัด

ขึ้นในช่วงวันสารทเขมรเป็นการทำกระทงข้าวปลาอาหารอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษ ส่วนครั้งที่สองจัดในเดือนพฤศจิกายนช่วงวันออกพรรษาของแต่ละปี

ใกล้พลบค่ำวันนั้นคณะของพวกเราพากันปั่นปายภูเขามาจับจองพื้นที่บนยอดปราสาทพนมบาเค็งเพื่อรอชมพระอาทิตย์ตกดิน ปราสาทที่เก่าแก่ที่สร้างขึ้นในราวศตวรรษที่ 9 สมัยพระเจ้ายโสธรมันที่ 1 เป็นปราสาทภูเขาเพราะสร้างบนภูเขาสูงประมาณ 800 เมตร ภูเขาภูเขานี้เดิมชื่อ ยโสธรปุระเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของเมืองพระนครมีรัศมีความกว้าง 16 ตารางกิโลเมตร ในความเชื่อทางศาสนาเชื่อกันว่าปราสาทนี้คือเขาพระสุเมรุหรือเขาไกรลาส ตัวปราสาทสูง 5 ชั้น พื้นฐานของปราสาทมีความชัน 45 องศา แม้จะปายปั่นขึ้นไปยากลำบากแต่พวกเราก็ไม่ย่อท้อต่ออันตรายขึ้นไปจนครบทุกคน เมื่อถึงยอดปราสาทชั้นที่ 5 พลันเราพบว่ามินิกท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติมารอชมพระอาทิตย์ตกดินก่อนหน้าเราประมาณ 300-400 คน เมื่อเหลียวมองไปรอบกายบนปลายยอดปราสาทก็พบว่าทางขึ้นมามีอยู่รอบทั้ง 4 ด้าน จุดที่ทุกคนเฝ้าจับตามองเป็นมุมไกลทางด้านทิศตะวันตก ภาพในวันนั้นที่ทุกคนได้เห็นพร้อมๆ กันคือพระอาทิตย์ดวงกลมโตค่อยๆ ลับหายไปใต้ม้วนน้ำของบารายขนาดใหญ่ทางทิศตะวันตก ซึ่งบารายนั้นปัจจุบันญี่ปุ่นได้ให้การช่วยเหลือขุดลอกและนำน้ำมาทำเป็นน้ำประปาเพื่อการอุปโภคบริโภคในเมืองเสียมเรียบ และจากจุดเดียวกันเมื่อหันไปอีกด้านจะเห็นตัวปราสาทนครวัดในมุมสูง

ในภาคกลางคืนพวกเราแยกย้ายกันไปศึกษาหาข้อมูลในสิ่งที่ตนสนใจตามประสา บ้างรวมกลุ่มกันไปศึกษา ที่รักสันโดษก็ฉายเดี่ยวทำตัวกลมกลืนกับไปคนในพื้นที่ จากการออกเดินสำรวจผมพบว่าเมืองเสียมราฐที่คนไทยรู้จักหรือเสียมเรียบที่ชาวکمพูชาเรียกขานนั้น ปัจจุบันถูกพัฒนาเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยวโดยแท้ กลางวันนักท่องเที่ยวเหล่านั้นอาจแฝงตัวลึกลงไปในซอกหลืบของปราสาทแห่งใดแห่งหนึ่งตัวเมืองเสียมเรียบ ผิดกับยามค่ำคืนเมืองกลับมาคึกคัก แสงไฟจากธุรกิจทุกแห่งส่องประกายเจิดจ้าเชิญชวนลูกค้า ร้านอาหาร โรงแรมและเกสต์เฮาส์มีให้เลือกทุกระดับดาว สถานบันเทิงครบวงจรมีอยู่ทุกโค้งถนน ธุรกิจสาขาของบริษัทข้ามชาติ สำนักงานของหน่วยงานสากลมีอยู่เกลื่อนกล่น

คืนนั้นผมหลับไปพร้อมๆ กับความรู้สึกนึกเสียดายที่ประวัติศาสตร์ไม่อาจย้อนคืน ครูสอนวิชาประวัติศาสตร์ในวัยเด็กเคยเล่าให้ฟังว่า พระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ เคยเป็นมณฑลบูรพา เขตคามของอาณาจักรสยามมาก่อน

ใกล้กับโรงแรมที่พักมีโรงพยาบาลเด็กขนาดใหญ่ชื่อ โรงพยาบาลชัชวรมันที่ 7 เปิดให้บริการรักษาฟรีทุกโรคมีเด็กมารับการรักษามากมาย ด้านหน้าโรงพยาบาลขึ้นป้ายประกาศขนาดใหญ่เชิญชวนให้ชมคอนเสิร์ตการกุศลในทุกเย็นวันศุกร์พร้อมรายชื่อศิลปินซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิลปินมีชื่อเสียงที่บินตรงมาจากต่างประเทศ ได้ทราบว่ามันเป็นกิจกรรมระดมทุนเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในโรงพยาบาล การรับบริจาคโลหิตจากนักท่องเที่ยวก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งระหว่างชมคอนเสิร์ต ถึงแม้กิจกรรมที่ว่าจะน่าสนใจแต่ที่มาของชื่อโรงพยาบาลชัชวรมันที่ 7 กลับน่าสนใจยิ่งกว่า มาทราบภายหลังว่าชื่อนี้ตั้งขึ้นตามพระนามของพระเจ้าชัชวรมันที่ 7 ที่ทรงทรงสร้างอโรคยศาลา (โรงพยาบาล) ถึง 102 แห่ง และที่พักคน

เดินทางอีก 121 แห่ง ในอาณาเขตการปกครองของพระองค์โดยมีระยะห่างประมาณทุกๆ 30 กิโลเมตร รายรอบเมืองพระนคร

ในการสร้างปราสาทของกษัตริย์ขอมโบราณไม่ได้มีเป้าหมายไว้เป็นพระราชวังหรือที่ประทับแต่อย่างใด เพราะพระราชวังของพระมหากษัตริย์จะสร้างด้วยไม้ซึ่งยังมีหลักฐานปรากฏอยู่ที่พระที่นั่งวิมานเมฆในเมืองนครธม แต่การสร้างปราสาทและบารายนั้นมาจากคติความเชื่อคล้ายกับเป็นข้อปฏิบัติที่พึงกระทำของกษัตริย์ชั้นครองราชย์ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ

- 1) สร้างเพื่อถวายส่วนบุญอุทิศให้กับบุพการี
- 2) สร้างเพื่อถวายแด่เทพเจ้าที่ตนนับถือสูงสุดเพื่อเป็นตัวแทนให้กับราชวงศ์ของตนเอง
- 3) สร้างสระน้ำหรือบารายเพื่อให้ใช้ตลอดทั้งปีเปรียบเหมือนมหาสมุทรทั้ง 7 ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ

ด้วยเหตุนี้ทั่วประเทศกัมพูชาจึงมีปราสาทจำนวนมากมายถึง 1,060 ปราสาท และมีบารายหรืออ่างเก็บน้ำอีกมากมาย พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ชื่อว่าเป็นกษัตริย์ที่ทรงสร้างปราสาทไว้มากที่สุด โดยสร้างอุทิศให้กับบิดาแห่งหนึ่ง มารดาอีกแห่งหนึ่ง ให้กับลูกๆ และเทพเจ้าที่ทรงนับถือ ตัวอย่างเช่น ปราสาทตาพรหมที่ทรงสร้างขึ้นตามความเชื่อในพุทธศาสนา เพื่ออุทิศบุญกุศลให้กับบุพการี มีรูปแบบศิลปะการก่อสร้างเป็นแบบบายนสมัยที่ 2 ปราสาทตาพรหมเดิมชื่อปราสาทราชวิหาร มีสถานะเป็นวัดหลวงในพุทธศาสนา จุดเด่นที่สำคัญของปราสาทตาพรหมคือซุ้มประตูหรือโคปุระชั้นนอกซึ่งเป็นภาพของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประจำทั้ง 4 ทิศ สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างนอกเหนือจากความยิ่งใหญ่ของตัวปราสาทก็คือต้นไม้ขนาดใหญ่ที่ขึ้นอยู่มากมายตามธรรมชาติ รากของต้นไม้บางต้นห่มคลุมโอบรัดตัวปราสาทเอาไว้อย่างแน่นหนา แต่ปราสาทบางหลังก็ถึงกับพังลงมาเพราะถูกรากไม้ใหญ่ชอนไช ต้นไม้ใหญ่เหล่านั้นได้แก่ ต้นสะปรง ต้นยาง ฯลฯ

นักวิชาการได้ชี้ให้เห็นหลักฐานร่องรอยการทำลายตัดแปลงและความเสียหายที่ปรากฏบนภาพจำหลักตามผนังซุ้มประตูและหน้าบันของปราสาทตาพรหมที่มีการปรับปรุงแก้ไขบางส่วนก็ทาบทำลายไปในยุคหลังๆ ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และเทพเจ้าที่ตนนับถือของกษัตริย์ในสมัยต่อมา เช่น การทำลายภาพพระพุทธรูปแกะสลักทิ้งไปและเอาศิวลึงค์มาใส่ไว้แทน

ชาวกัมพูชามีความเชื่อว่าการมาอธิษฐานขอพรด้วยการทูลบอกตัวเองที่ปราสาทตาพรหมเสมือนกับเรามาแสดงเคารพที่มาจากใจ เสียงทูลบอกที่ตั้งออกไปจะกระทบกับผนังของปราสาทและสะท้อนกลับมาให้เราได้ยินนั่นหมายความว่า การขอพรจะประสบความสำเร็จและสมหวัง

ขณะเดินผ่านประตูชัยเข้าสู่ตัวเมืองพระนคร เราได้ความรู้เพิ่มเติมจากการเดินทางข้ามผ่านสะพานโบราณที่สร้างขึ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่า ในสมัยของพระองค์ได้มีการตัดเส้นทางสายราชมรรคา (วรมันวิถี) หลายเส้นทาง หนึ่งในนั้นคือเส้นทางราชมรรคาสายเหนือซึ่งตัดตั้งตรงมายังปราสาทพิมายหรือวิมาเยปุระ จังหวัดนครราชสีมาของไทยมีระยะทางประมาณ 249 กิโลเมตร ผ่านกลุ่มปราสาท

ตาเหมือน ปราสาทพนมรุ้ง ส่วนเส้นทางราชมรรคาสายตะวันออกเฉียงเหนือนั้นมุ่งตรงไปยังปราสาทวัดภูหรือเมืองเศรษฐปุระ ในแขวงจำปาสัก ของสปป.ลาว ระยะทางประมาณ 220 กิโลเมตร เป็นต้น ตัวเมืองพระนครที่เรากล่าวถึงคือเมืองหลวงของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เชื่อกันว่าเป็นเมืองแห่งความมีมงคล สืบเกิดได้จากตัวเลขที่ซ่อนไว้ด้วยปริศนาให้ขบคิด เช่น ภาพการกวณเกษียรสมุทรตรงซุ้มประตูทางเข้าที่เรียกว่าประตูชัย ผู้กวณเกษียรสมุทรมีสองฝ่ายคือฝ่ายเทวดากับฝ่ายยักษ์ มีกันฝ่ายละ 54 คน เลข 5 บวก 4 เป็น 9 ถือว่าเป็นเลขมงคล พื้นที่ในกำแพงเมืองพระนครมีพื้นที่ทั้งหมด 9 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีน้ำล้อมรอบทุกทิศ ประตูทางเข้ามีทั้งหมด 5 ประตู ทุกซุ้มประตูมีพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 4 หน้า และยอดของปราสาทบายอนมีทั้งหมด 49 ยอด นอกจากนี้ในเขตกำแพงเมืองพระนครยังมีปราสาทอีกมากมายหลายหลังเช่น ปราสาทบาปวน (สร้างในสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2) ปราสาทวิมานเมฆหรือปราสาทวิมานอากาศ ตำหนักหรือสถานที่ประทับของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปราสาทนางสิบสอง (คติความเชื่อเรื่อง 12 ราศี) และสนามช้าง

ตามประวัติพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสร้างปราสาทบายอนขึ้นในราวปลายศตวรรษที่ 12 จนถึงปลายศตวรรษที่ 13 โดยสร้างอยู่ในศูนย์กลางของเมืองนครธม เดิมมีชื่อว่าปราสาทชัยคีรี แต่คำว่า “บายอน” สันนิษฐานว่ามาจากภาษาฝรั่งเศสว่า บายันตรี แปลว่าต้นไทร เพราะชาวฝรั่งเศสที่ค้นพบครั้งแรกเห็นมีต้นไทรปกคลุมเต็มไปหมดจึงเรียกชื่อนี้ต่อกันมา ศิลปะการก่อสร้างปราสาทบายอนเป็นแบบบายอนสมัยที่ 1, 2 และ 3 รวมกัน ปรากฏปราสาทแต่ละยอดจำหลักเป็นใบหน้าของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหันหน้าไปทุกสารทิศคล้ายกับเป็นการเฝ้ามองพลกนิกรของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ภาพแกะสลักที่ผนังกำแพงปราสาทบายอนเป็นภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสมัยนั้น เช่น การแข่งเรือลอยกระทง การยกทัพเพื่อทำสงครามกับพวกจามที่โดนเลสาบ แต่สิ่งหนึ่งที่สร้างความประทับใจให้กับผู้มาเยือนปราสาทบายอนก็คือ การได้มาเห็นภาพแกะสลักรอยยิ้มแบบบายอนบนใบหน้าของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่ยิ้มยิ้มอยู่ในหน้าโดยไม่เห็นฟัน เป็นรอยยิ้มแห่งความเมตตา ซึ่งเป็นที่มาของระบำอัปสราในแบบฉบับของกัมพูชาที่นางรำจะแทรกยิ้มอยู่ในหน้าโดยไม่เผยให้เห็นไรฟัน

จากความยิ่งใหญ่ของเมืองพระนครเรามุ่งหน้าสู่ปราสาทนครวัดอันยิ่งใหญ่ซึ่งอยู่ห่างออกมาไม่ไกลมากนัก ปราสาทนครวัดเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวะนิกาย สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ด้วยศิลปะแบบนครวัดในช่วงต้นศตวรรษที่ 12 ประมาณปี ค.ศ. 1113-1150 ใช้เวลาในการสร้างประมาณ 40 ปี ความยิ่งใหญ่อลังการของปราสาทนครวัดมิให้เห็นรอบด้านนับจากบริบทภายนอกที่สร้างเป็นบารายขนาดใหญ่เป็นกำแพงน้ำล้อมรอบมีความยาว 1,700 เมตร เปรียบได้มหาสมุทรทั้งเจ็ดที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ มีสะพานหินความยาว 200 เมตร เพื่อเข้าไปยังซุ้มประตูชั้นแรก เรียกกันว่าสะพานนาคราชหรือสะพานสายรุ้งเชื่อมระหว่างนรกและสวรรค์ ปราสาทนครวัดมีสะพานถึงสามชั้น มีประตูทางเข้า 5 ทาง ประตูกลางสำหรับพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว ประตูด้านซ้ายสำหรับพระบรม

วงศานุกรณ์ ประตูด้านขวามีไว้สำหรับพราหมณ์ราชครู ส่วนประตูซ้ายสุดและขวาสุดให้ข้าราชการบริพารแลประชาชนทั่วไปได้เข้าเฝ้าในช่วงที่มีพระราชพิธีเท่านั้น

ภาพจำหลักรายรอบปราสาทและบริเวณหน้าบันเหนือซุ้มประตูปราสาทนครวัดเป็นเรื่องราวรามเกียรติ์ฉากการสู้รบในกรุงลงกา ภาพของนรก สวรรค์ และภาพการกวนเกษียรสมุทร ภาพแกะสลักที่นครวัดได้รับการยอมรับว่าเป็นภาพที่ละเอียดประณีตเพราะแกะสลักโดยช่างที่มีฝีมือสูงส่ง ปราสาทนครวัดมีบรรณาลัย (ห้องสมุด) มากถึง 6 หลัง ส่วนหลังคาของตัวปราสาทเป็นแบบระเบียงคตหรือวิหารคตมี

ภาพจำหลักเรื่องรามเกียรติ์
ฉากการสู้รบในกรุงลงกา

ลักษณะคล้ายกับเกล็ดงูหรือพญานาค ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อในนิทานพื้นบ้านของชาวกัมพูชาที่ว่า ชาวกัมพูชานั้นเป็นลูกหลานของพญานาคหรือนางนาคที่ชื่อนางกระทิง เมื่อนางขึ้นมาอยู่บนบกได้แต่งงานกับพราหมณ์ราชครูคนหนึ่ง และมีลูกมีหลานเป็นชาวกัมพูชา แต่นางกระทิงไม่มีบ้านอยู่อาศัย พญานาคในท้องทะเลและมหาสมุทรจึงช่วยกันขุดตัวเป็นรูระเบียงคตเป็นหลังคากันฝนกันแดดให้กับนาง

ปราสาทสุดท้ายที่เราได้ไปเยือนก่อนเดินทางกลับคือ ปราสาทบันทายศรี ซึ่งอยู่ห่างออกมาจากเมืองพระนครประมาณ 40 กิโลเมตร (บันทาย หมายถึง บ້อม ส่วน ศรี หมายถึง สตรี) เป็นการเปรียบเทียบความงดงามของภาพแกะสลักและศิลปะการก่อสร้างปราสาทกับความงามของสตรี ปราสาท

หลังนี้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 และเจ้าชัยวรมันที่ 5 ซึ่งเป็นพ่อกับลูก ปราสาทหลังนี้ถือเป็นต้นแบบของศิลปะแบบบันทายศรี สร้างขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้า 3 องค์ หรือ “ตรีมูรติ” คือ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม ตัวปราสาทด้านในที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าทั้ง 3 องค์ ปราสาทองค์กลางสร้างไว้สำหรับบูชาพระศิวะ ปราสาทด้านซ้ายเป็นปราสาทพระนารายณ์ ส่วนปราสาทด้านขวาเป็นของพระพรหม คนไทยให้สมญาปราสาทแห่งนี้ว่า “รัตนชาติของปราสาทขอม” เนื่องจากตัวปราสาททำจากหินทรายสีชมพูฝีมือการแกะสลักมีลวดลายอ่อนช้อยสวยงามและมีความคมชัดลึก ทางเดินเข้าตัวปราสาทมีเสานางเรียงหรือเทียนสองทางไปสู่สวรรค์อยู่ทั้งสองข้างทางเช่นเดียวกับปราสาทพนมรุ้งหรือปราสาทพระวิหาร เพราะความงดงามของลวดลายการแกะสลักที่ปราสาทบันทายศรีจึงมีการลอกเลียนแบบไปสร้างเป็นซุ้มประตูทางเข้าโรงแรมหรือบ้านเรือนของผู้มีฐานะดีทั้งหลายในกัมพูชาตามความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคล

บนระหว่างการเดินทางกลับตามเส้นทางเดิม หลายคนผลอหลับไปเพราะความเมื่อยล้าจากการเดินทางและป็นปายขึ้นลงชมปราสาทปราสาท แต่สำหรับผู้ที่สนใจยังมีปราสาทอีกมากมายในเมืองเสียมเรียบที่เราไม่ได้แวะเข้าไปเยี่ยมชม ที่ไปเห็นมาก็คล้ายกับฉาบฉวยยิ่ง การศึกษาข้อมูลมาก่อนล่วงหน้าและควรวีใช้เวลาเป็นสัปดาห์จึงจะเพียงพอสำหรับผู้ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา บนรถผมจากหลบมานั่งประกบกับไกด์ คง สุขสันต์ ชักถามข้อสงสัยที่ยังค้างคาใจจึงได้ความรู้ขั้นเทพเป็นการแถมท้าย เพราะเราคุยกันเรื่องเทพและยักษ์

การกวนเกษียรสมุทร ทำเพื่ออะไรและทำไมต้องกวนเกษียรสมุทร?

ข้อสงสัยที่ใครหลายคนอาจเก็บงำอยู่ในใจตั้งแต่ได้พบเห็นเทวดากับยักษ์ยืนชกกระเเย่กันอยู่บริเวณทางเข้าหน้าซุ้มประตูเมืองพระนคร ซึ่งได้รับความกรุณาแกลงให้ฟังว่า

การกวนเกษียรสมุทรมีเป้าหมายเพื่อเอาน้ำอมฤตมาดื่มเพื่อชีวิตที่เป็นอมตะ เป็นการกวนมหาสมุทรน้ำนม มีที่มาว่ายักษ์ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของฝ่ายธรรมเป็นพวกที่ชอบสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้คนโดยทั่วไป ชอบฆ่าฟันชอบแย่งชิงของรักคนอื่น เมื่อเทวดาตัวแทนของฝ่ายธรรมะได้รับเรื่องร้องเรียนจึงไปปรึกษากับเทพตรีมูรติทั้ง 3 องค์ว่าควรทำอย่างไร พระนารายณ์ก็เลยเสนอทางออกว่าให้มีการกวนเกษียรสมุทรที่ทะเลน้ำนม (เป็นการยกย่องพระนารายณ์) ฝ่ายเทวดาก็ตอบตกลงและไปประสานกับฝ่ายยักษ์คุยกันว่า หากน้ำอมฤตออกฝ่ายไหนฝ่ายนั้นก็เอาไป ยักษ์ก็ตอบตกลง อุปรกรณ์ในการกวนเกษียรสมุทรใช้เชือกก็คือตัวของพญานาคที่ชื่อว่า “वासुकि” แขนในการกวนคือภูเขา “มณฑระ” เป็นภูเขากลางทะเลน้ำนม โดยตกลงกันว่าฝ่ายยักษ์จะอยู่ที่ส่วนหัวของพญานาค ฝ่ายเทวดาจะอยู่ที่ส่วนหางและกิสลับกันบ้าง จนเวลาผ่านไปเป็น 1,000 ปีทำอยู่อย่างนี้จนภูเขามณฑระเกือบจะทะลุแกนโลกอยู่แล้ว พระนารายณ์เห็นว่าถ้าเป็นอย่างนี้คงต้องตายกันหมดแน่ พระนารายณ์ก็เลยอวดรามาเป็นเต่าเอากระดองมารองรับภูเขามณฑระไว้ไม่ให้ทะลุแกนโลก จากนั้นก็กวนกันต่อจนกระทั่งตัวพญานาคवासุकिตัวร้อนมากเพราะดึงยื้อกันไปมา พญานาคवासุคิจึงคายพิษออกมาไฟก็ลุกกลามเผาไหม้ทะเลน้ำนม พระศิวะจำต้องออกมาแก้ปัญหาด้วยการเสวยพิษของพญานาคไปจนหมดจนพระศอ (คอ) ของพระศิวะถูกไฟเผาไหม้ไปจนหมด พระศิวะก็เลยได้รับสมญานามอีกนามหนึ่งว่า “นิลกันท์” การกวนเกษียรสมุทรคงดำเนินต่อไปจนกระทั่งมีสิ่งที่ได้ออกมาตามลำดับ ดังนี้

1) “ช้างเอราวัณ” หรือช้างสามเศียร พระอินทร์เห็นเข้าก็ชอบใจจึงไปขอกับพระนารายณ์ พระนารายณ์ก็ยกให้ ช้างเอราวัณเลยกลายเป็นพาหนะของพระอินทร์นับแต่นั้นมา

2) “ดอกปาริชาติ” พระพรหมเห็นเข้าก็ชอบใจจึงไปขอกับพระนารายณ์เอาไปปลูก

3) “ม้าพาละหะ” ม้านี้วิ่งเร็วมากไม่มีใครจับได้จนวิ่งหลุดออกไปนอกจักรวาล (เป็นตำนานในพุทธมหายาน)

4) “พระแม่ลักษมี” เป็นสตรีที่มีความงดงามมาก พระศิวะจึงได้ทูลขอให้กับพระนารายณ์แต่พระนางต้องทำพิธีล้างบาปก่อนและจึงสามารถแต่งงานได้

5) “นางอัปสร” ซึ่งออกมาเป็นหมื่นๆ องค์พร้อมกับน้ำอัมฤต

แต่น้ำอัมฤตออกมาทางด้านฝ่ายยักษ์ พระนารายณ์เห็นดังนั้นก็เลยออกอุบายให้นางอัปสรที่มีความสวยงามไปช่วยวนทำให้ยักษ์หลงใหลและเอาน้ำอัมฤตมาให้ฝ่ายเทวดาแทน แต่เทวดาแทนที่จะรีบกินกลับนำมาอวดโชว์กันอยู่ มียักษ์ตนหนึ่งที่อยู่นอกจักรวาลชื่อ ราหู มาแอบคว้าไปกินเข้าไปแต่ยังไม่ทันหมด พระจันทร์กับพระอาทิตย์มาเห็นเข้าก็เลยไปฟ้องพระนารายณ์ พระนารายณ์ก็เลยขว้างจักรตัดยักษ์ราหูขาดสองท่อน ท่อนล่างหลุดหายไปในจักรวาล ส่วนท่อนบนกลายเป็นอมตะเพราะดื่มน้ำอัมฤตเข้าไปแล้ว เพราะเหตุนี้เองทำให้ราหูเกลียดพระจันทร์กับพระอาทิตย์มากโทษฐานที่ชี้ฟ้อง เจอตอนไหนเป็นต้องกินตอนนั้นก็เลยมีปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ (จันทร์อุปราคา) ราหูอมอาทิตย์ (สุริยุปราคา) เมื่อเทวดาได้ดื่มน้ำอัมฤตจากนั้นมาเทวดาก็เป็นอมตะและนำน้ำอัมฤตที่เหลือได้นำไปฝากไว้กับพระพรหม...!

“โปรดติดตามตอนต่อไป...”

สุขสันต์ทั้งที่ยายเอาไว้เมื่อรถแล่นเข้ามาใกล้ชายแดน ผมมองไปด้านหน้ารถเห็นเทือกเขาไม้คานปรากฏเป็นเงารำไรๆ แต่ไกล บอกว่าจะเล่าให้ฟังต่อในครั้งหน้าที่เรามาเยือนเสียมเรียบ

เอกสารอ้างอิง

เจริญ ไวรวัจนกุล. (2549). จากอารยธรรมสุเมเรียนลุ่มน้ำไทกริสสู่อารยธรรมลุ่มน้ำโขง. สุรินทร์ :

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

ปณฺเฑนมหาบุญเรื่อง คัมภีร์. (2551). กลุ่มปราสาทตาเมือน : มรดกอารยธรรมดองแหรก เล่มที่ 1.

สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

Etienne Aymonier. (2541). บันทึกการเดินทางในลาว ภาคสอง พ.ศ. 2440. (แปลจาก Voyage

Dans Le Laos : Tome Deuxieme 1897 โดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์).

เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.